

ԱՏՐՊԱՏԱԿԱՆԻ ՀԱՅՈՑ ԿԵԱՆՔԻՑ

Վերջին տարիներս մի տեսակ պահանջ էր դարձել ունե-
նալ Ատրպատականի հայերի համար մի կանոնադրութիւն, ո-
րով կառավարուէր այդ ընդարձակ թեմը: Չուրկ լինելով որեւէ
օրէնքից և կանոնադրութիւնից՝ այդ երկրի հայկական հիմնար-
կութիւնները, դրանց պաշտօնեաները չէին զեկավարոււմ մի
ընդհանուր ուղղութեամբ, որոշ չէր առաջնորդի, հոգաբարձու-
թիւնների, գործակալների և այլ զանազան հասարակական
պաշտօնեաների իրաւասութեան սահմանը:

Այլատեան արքեպիսկոպոսի օրով փորձեր եղան մի կա-
նոնադրութիւն կազմելու, բայց զանազան պատճառներով այդ
փորձերը այնպէս էլ մնացին: Ինչպէս յայտնի է, այս տարի փե-
տրուարի 7-ին Վեհափառ Կաթողիկոսից հաստատութիւն օտա-
ցաւ «Ատրպատականի Հայոց թեմի հիմնական կանոնադրու-
թիւնը», որի նախագիծը կազմուած է եղել Թաւրիզում:

Դժբախտաբար մինչև այսօր էլ (օգոստոսի 15) այդ կանո-
նադրութիւնը դեռ հրատարակուած չէ *): Միակ ծանօթութիւ-
նը, որ կարելի է կազմել այդ կանոնադրութեան մասին, դա
«Մշակի» № 14 և «Մուրճ» № 1, 5, 6 և 7 յօդուածներն են, որոնց
նայելով՝ Ատրպատականի կանոնադրութիւնը կազմուած է ժողո-

*) Իմ քաղրութիւն նոր ստացաւ տպուած այդ կանոնադրութիւնը: Աս-
հասարակ ցանկալի է լսել այս յօդուածի աւելիով հակառակ կողմից փաստա-
կան բացատրութիւններ:

Իմք.

վերդական ոգով, ամեն բան ընտրողական սկզբունքի վրայ է դրուած, որ հասարակական բոլոր գործերը պիտի վարեն ժողովրդից ընտրած և նրա ցանկացած պաշտօնեաները, բոլոր խնդիրների ուղղութիւն և ծրագիր տուողը ներկայանում է պատգամաւորական ժողովը և թեմական խորհուրդը: Այդպիսով պիտի ոչնչանար այս կամ այն միջամտութիւնը և վերջ տրուէր բոլոր անձնապաստան ոտնձգութիւններին: Սակայն գրուածը և գործադրուողը այլ բաներ են...

Երբ կովկասից վերադարձաւ իր պաշտօնատեղին Ատրպատականի թեմի առաջնորդ Նդիչէ ծայրագոյն վարդապետ Մուրադեանը, ցանկութիւն յայտնուեց, որ «կանոնադրութիւնը» մի կիրակի կամ եկեղեցում կարդացուի ժողովրդին և կամ Լաբրանական ընկերութեան դահլիճում, որտեղ ժողովուրդը կարողանար ծանօթանալ կանոնադրութեան այս կամ այն կէտի հետ: Անցան օրեր ու ամիսներ, ոչ այդ կատարուեց, ոչ պատգամաւորական ժողով եղաւ և ոչ էլ թեմական խորհուրդ, և Թաւրիզը, ինչպէս և բովանդակ Ատրպատականը դարձեալ կառավարոււմ էր իր հին, նահապետական ձևով...

*
* *

Գարնան, ուսումնական տարուայ վերջը, առաջ եկան մի շարք խնդիրներ, որոնք իբանց անյետաձգելի լուծումն էին պահանջում: Ամենաառաջին տեղը դրանցից դպրոցական խնդիրն էր բանում, որի ժամանակ յանկարծ սլաւում է կանոնադրութեան գործադրութիւնը:

Թաւրիզի երկու թաղերի դպրոցների համար էլ պիտի հոգաբարձուներ ընտրուէին:

Առաջնորդի կողմից մի յայտարարութիւն է տրոււմ, որով երկու թաղերի հասարակութիւնը հրաւիրոււմ է խորհրդակցել կրթական գործի մասին և կատարել հոգաբարձական ընտրութիւն: Երկրորդ անգամն է հրաւեր լինում, դարձեալ ժողով չէ կայանում: Մի չաբաթ յետոյ առաջնորդը մի տպած յայտարարութիւնով ժողովի է հրաւիրում դարձեալ երկու թաղեցիներին: Այդ յայտարարութեան մէջ գրուած էր և մի յօդուած նոր կանոնադրութիւնից, որով ընտրութիւններին կարող են մասնակցել բոլոր չափահաս տղամարդիկ (21 տարեկանից սկսած) և այն օտարականները, որոնք վեց ամիս ապրել են Թաւրիզում. ներկայ եղողները պիտի մճարած լինեն թեմական տուրքը:

Տուած յայտարարութիւնը շփոթութիւն է առաջ բերում հասարակութեան մէջ. գրուած է—«ժողովին կը մասնակցի նա,

ով վճարել է թեմական տուրքը, ինչ բան է այդ տուրքը, որքան է, երբ պիտի վճարուէր, և ո՞վ է հաւաքել այդ տուրքը, յայտնի չէ: Ժողովուրդը չէ հասկանում բանն ինչու մն է և չը գիտէ՝ ինքը վճարել է այդ տուրքը, թէ ոչ, և որովհետև յայտարարութեան մէջ ասուած է, որ առաջնորդի կողմից տպած հրահարներ կ'ուղարկուեն այն ընտանիքներին, որոնք տուրքը վճարել են և հետևապէս պիտի ժողովին ներկայ լինեն,—ուստի իւրաքանչիւրը սպասում էր այդ հրահարին, յետոյ իմացուեց, որ այդ թեմական տուրք ասուած բանը պողիս է եղել, որը շատ թիւրիմացութիւնների պատճառ եղաւ և ընտրուած հոգաբարձութիւնը բեկանելու համար տուած բողոքի մէջ յիշուած էր այդ կէտը:

Պողիները շատ անկանոն են հաւաքուում թաւրիզում. քահանան որ տնից որ ստանում է տուրքը, ստորագրել է տալիս մի մատենանում, շատ անգամ պատահում է, որ անգրագէտների փոխարէն ինքը քահանան է ստորագրում և շատ դէպքերումն էլ մոռանալով՝ չէ գրում. լինում են շատ տներ, որոնց տղամարդիկ օտարութեան մէջ են լինում և չեն կարող վճարել, կամ վճարում են, և ստորագրում է տանը եղած աշակերտը: Ահա յայպիսի անկանոն ցուցակով են ուղարկուած հրահարները, որոնք առաջ էին բերում թիւրիմացութիւններ և նոյնիսկ ծիծաղելի դէպքեր: Հրահար են ստանում յանկարծ դպրոցի աշակերտները, հրահար է ստանում ժողովին ներկայ լինելու տասը տարի առաջ մեռած մի մարդ, Բաբայան Ստեփանեան անունով: Վերջապէս, երբ քուէ տուողները պիտի նրանք լինեն, որոնք տուրքը վճարել են, այդ դէպքում գոնէ մի երկու շաբաթ առաջ այդ ցուցակը պիտի եկեղեցու դռանը կախուած լինի, որ ուղղուի, լրացուի:

Նւ վերջապէս պէտք էր նախօրօք տպագրել բաժանել կանոնադրութիւնը, ծանօթացնել ժողովրդին նրա հետ և ապա դիմել գործադրութեան:

Ահագին քանակութեամբ ընտանիքներ զրկուել էին ձայն տալու իրաւունքից (օր. Լիլաւա թաղը 400 տուն է, հրաւիրուել էին միայն 280, նոյն համեմատութիւնը և միւս թաղի վերաբերմամբ): Կանոնադրութեանը հակասում էր առաջնորդի մասնաւոր հրահարը—որով միմիայն իւրաքանչիւր ընտանիքից մէկնուումէկը կարող էր ներկայ լինել ժողովին, որովհետև իւրաքանչիւր ընտանիքին միայն մի հրահար էր ուղարկուում, և ամեն մի հրահարով միայն մի մարդ կարող էր ժողովի սրահը մտնել: Եթէ ընդունենք նոյնիսկ, որ կանոնադրութիւնը չէր գործում, այլ առաջնորդի հրահարը, դարձեալ նա ինքը հակասել էր և իրան,

որովհետև եղել էին ընտանիքներ, որ ոչ բաժան եղբայրները առանձին-առանձին հրաւերներ էին ստացել իրանց անուններով և մասնակցել ժողովին:

Ընդամենը հաւաքուել են 90—100 մարդ. Լիլաւա Թաղի 280 հրաւիրուածներից եկել են միմիայն 42—43 հոգի: Ժողովը դանփակ է, ներկայ եղողների թիւը օրինաւոր է համարուում, և ժողովը բաղուում է առաջնորդի մի ճառով: Քարտուղարութիւնը առաջարկում է առաջնորդը ներսը եղող այս կամ այն ուսուցչին, չէ ընդունուում հրաւիրում է իր անձնական քարտուղարին. թըղթեր է բաժանում և ձեռնարկում հոգաբարձուների ընտրութեան. հասարակութեանը ընտրել չը տուեց ջննիչներ, որոնք պիտի կարդային քուէաթղթերը, չ'ընտրուեցին ոչ քուէն համարողները, ոչ անգրագէտների փոխարէն քուէ գրողները, այլ ինքնակամ այս կամ այն անհատը մէջ էր ընկել և գրում ու գրել տալիս իր ցանկացածին. կարգապահական կատարեալ բացակայութիւն: Ընտրութիւնը վերջացաւ, կազմուեց արձանագրութիւն և վաւերական համարուեց:

Այս ընտրութեան դէմ հասարակութիւնը բողոք ներկայացրեց և առջարկեց առաջնորդին բեկանել և նոր ընտրութիւն նշանակել: Նշանակուում է նոր ընտրութիւն, այս անգամ առաջնորդը չէ ուղում ներկայ լինել ժողովին, երկրորդ անգամուայ ընտրուածներին էլ ինքը չէ հաստատում, որովհետև հասարակութիւնը ընտրել է լոյ վստահելի մարդկանց: Դա քմահաճոյք է... «Կանոնադրութիւնը» դառնում է մեռած տառ, ձեւական մի բան, եթէ հասարակութեան ձայնը պէտք է խեղդուի առաջնորդի մի veto-ով...

*
**

Եկել է օգոստոսը, դեռ հոգաբարձութիւն չը կայ, ուսուցչական խումբ կազմուած չէ, յայտնի չէ, թէ դպրոցը ի՞նչ կազմով պիտի պահուի:

Լիլաւայում չը կայ հոգաբարձութիւն, բայց առաջնորդը ահա ինքը միայն իր անունից տեսուչ է հրաւիրում, որ ուսուցչական խումբ կազմէ: Բնորոշ է նրա պաշտօնական տոնը, որ հեռու է «սահմանադրական» ոգուց... (№ 272) «Կարգելով ձեզ տեսուչ (պ. Տիգրան Ռաշմաճեանին) Լիլաւայի Հայկազեան և Թամարեան դպրոցների մի տարի ժամանակով առաջիկայ (1903—1904) ուսուցիչ. տարուայ համար տարեկան 500 թուման վարձատրութեամբ, առաջարկում ենք ձեզ կազմել ուսուցչական խումբ»...

Ապա տալիս է իր հրահանգները, որով պիտի ղեկավարուի

տեսուչը. «Ուսուցիչներին վարձատրութեան հաւասարութեան համար որոշելու է դասագին գլխաւոր և երկրորդական առարկաների համար Դպրոցների նպատակն է տարածել հայ մատաղ սերնդի մէջ կրօնական, բարոյական-ազգային դաստիարակութիւն, որ և ինկատի պէտք է ունենայ հրաւիրուած իւրաքանչիւր պաշտօնեան: Կրօնի և երգեցողութեան ուսուցիչները պէտք է լինեն հմուտ իրանց աւանդելիք առարկաներին, ինչպէս և միւս ուսուցիչները: Երգեցողութեան ուսուցիչը պէտք է ներկայ լինի տօներին նախընթաց երեկոներին, կիրակի և եկեղեցական-ազգային տօների պատարագի ժամանակ երգի իր խումբով. ուսուցչի զանցառութեան դէպքում կը զեղջուի նրա ոտնկից բացակայ ժամի վարձատրութիւնը, որը և առաջարկում ենք մտցնել այս պայմանագրի մէջ»: «Պէտք է առաջարկել կազմած խումբը ի հաստատութիւն առաջնորդարանիս: Կարևոր եմ համարում աւելցանել նաև, որ պատշաճաւոր իշխանութիւնից չը հաստատուած ուսուցիչը ոչ մի իրաւաբանական հիմունք չ'ունի դպրոցներից որեւէ պահանջ անելու, ինկատի ունենալով ստացած հրաւերն ու տուած համաձայնութիւնը»:

Այլևս ինչի համար է հողաբարձութիւնը...

Ս. Գ.